

Juryrapport

Deze zomer schreef een Leidse hoogleraar in de Nederlandse taalkunde in een recensie over een in Polen verschenen bundel met studies op zijn vakgebied: ‘De kans is niet klein dat er straks in het Poolse Wrocław méér mensen zijn die de neerlandistiek beoefenen, dan in het Nederlandse Leiden.’ De jury van de Martinus Nijhoffprijs was al geruime tijd op de hoogte van een frappante bloei in het huidige Polen niet alleen van de wetenschappelijke belangstelling voor het Nederlands, maar vooral ook van vertalingen uit onze literatuur. De universiteiten waar Nederlands wordt onderwezen – Wrocław, Warschau, Łódź – stimuleren buiten het onderzoek ten behoeve van ingewijden ook de algemene interesse voor onze cultuur via voordrachten, tentoonstellingen en publicaties van proza en poëzie in vertaling. Naast Andrzej Wojtaś, die in 1983 als eerste Pool de Nijhoffprijs ontving voor zijn voor vertalingen van werk van onder anderen Louis-Paul Boon en Marnix Gijsen, waren het de laatste jaren met name drie neerlandici – Zofia Klimaszewska, Andrzej Dabrówka en Jerzy Koch – die zorgden voor verbreiding van moderne klassieken. Werk van de Tachtigers tot en met W.F. Hermans is op het ogenblik voor de belangstellende Pool in betrouwbare edities toegankelijk.

In zekere zin betekent deze situatie de herleving van een traditie. Aan het begin van de twintigste eeuw werden Couperus en Van Eeden door Polen gelezen in het Pools. Herman Heijermans *Op hoop van zegen*, in het Pools vertaald, was in 1901 – één jaar na de Amsterdamse première – in Lwów een succes op de planken en werd door de landelijke kritiek hoger gewaardeerd dan Ibsen. Het verschil met destijds is er voornamelijk een van professionaliteit. De Poolse vertaler van nu is, anders dan zijn meestal via Duitse tussenschakels werkende voorganger, een neerlandicus zoals je er in Nederland zelf, naar het getuigenis van een deskundige, weinig meer vindt. Hij beoefent zijn vak met ambachtelijke drift en accuratesse.

Aan speculaties over het waarom van zoveel Poolse belangstelling wil de jury zich niet wagen. Misschien speelt het effect van herkenning hier een rol, de symmetrie van twee kleine Noord-Europese taalgebieden aan weerskanten van het Duits met nog weer een andere wereldtaal, respectievelijk Russisch en Engels, aan de verst van elkaar gelegen zijden (de Noordzee en de Atlantische Oceaan als linguïstisch vacuüm even niet meegerekend). De uitdaging voor ambitieuze auteurs is in zo’n geval: wereldliteratuur maken in een daarvoor ongunstig medium, zoiets als balletdansen op een mank been. De verleiding wordt dan groot om de handicap weg te nemen door te veranderen van medium – Latijn voor de Nederlander Erasmus, Engels voor de Pool Józef Konrad Korzeniowski, alias Joseph Conrad. Maar er bestaan ook andere mogelijkheden. Mogelijkheden waarbij een vertaling onmisbaar wordt. In juni 1950 hield Martinus Nijhoff een toespraak bij de tentoonstelling ‘Wereldschrijvers van nabij’ in het Haags Gemeentemuseum. Hij zei daar onder meer: ‘Een Europees schrijver kan geen wereldwerken schrijven zonder zijn vaderland te verlaten. En verlaten heeft altijd de bitterheid van verzaken. Hoe bevoorrecht waren Multatuli en Couperus, twee onzer

weinige wereldschrijvers, die steeds Indonesië, het land van werkkring en jeugdherinnering, in Nederland schrijvend, voor ogen bleven houden.’

Het lijkt geen toeval dat de dit jaar voor de Martinus Nijhoffprijs voorgedragen Pool een vertaler is van de *Max Havelaar*. Zoals er, wie weet, ook een diepere samenhang bestaat die onze prijsvoordracht verbindt met de voltooiing, eveneens in 1995, van de uitgave van het *Verzameld Werk* van Multatuli en met de herdenking van de Indonesische onafhankelijkheid. Hoe dit ook zij, de jury benadrukt dat zij zich niet heeft laten leiden door dit soort gedachten, maar door de vraag: welk vertaalwerk verdient een onderscheiding vanwege de ambachtelijke prestatie?

De *Max Havelaar* in de versie van Jerzy Koch is vorig jaar uitgekomen als eerste Nederlandse bestanddeel van de meest prestigieuze literaire reeks in Polen, de Biblioteka Narodowa. Een naaste collega van de vertaler heeft dit feit gekwalificeerd als ‘het tot nu toe grootste publicatiesucces van de Poolse neerlandistiek’. In overeenstemming met de opzet van de Biblioteka Narodowa is de *Havelaar* van Jerzy Koch veel meer geworden dan een adequaat vertaalde tekst. De jury hecht grote waarde aan zowel de creativiteit van een vertaling als de wijze waarop zo’n vaak onbekende tekst voor de lezer wordt geïntroduceerd. De handreiking die Koch zijn lezers biedt kan alleen als uiterst verantwoord worden omschreven. Zij bestaat uit een inleiding van de vertaler zelf van honderdzeventig pagina’s, drie kaarten van Nederlandsch-Indië en annotaties bij de roman die vaak geen voetnoten meer zijn maar noten tot boven het middel. Een Amsterdamse Polonist schrijft aan de jury: ‘Ten behoeve van het onderwijs in Nederland zou zo’n uitvoerig begeleide en commentarierende uitgave niet misplaatst zijn, jammer genoeg bestaat hij alleen in het Pools!’

Jerzy Kochs publicatie is niet alleen verantwoord, maar heeft ook het karakter van een authentieke herschepping die van veel gevoel en creativiteit getuigt. Om dit vast te stellen is de jury, waarvan niemand het Pools tot in de finesses kon beoordelen, afgegaan op de bevindingen van deskundigen uit ons land. Een van hen schrijft over Koch: ‘Zijn Pools leest goed’ en ‘Deze vertaling is zeer nauwkeurig en literair volkomen verantwoord’. Een ander: ‘Het lezen van zijn vertaling is een lust, die niet onderdoet voor het lezen van het origineel.’

Ter illustratie de beroemde openingszin, eerst in Douwes Dekkers Nederlands, dan in het Pools van Jerzy Koch:

Ik ben makelaar in koffie, en woon op de Lauriergracht, No. 37.
Jestem maklerem’ kawy, a mieszkam przy Lauriergracht no 37z.

De noten luiden in vertaling:

¹ makelaar in koffie – bemiddelaar tussen de Nederlandsche Handelmaatschappij en kooplieden die de waar verder verhandelden. Tot de taken van de handelaar behoorden o.a. sortering, taxatie alsmede de offerte van monsters. Zie hoofdstuk IV, noot 31; hoofdstuk II, noot 9;

² gracht – (uitspr. chracht) – voor Hollandse steden typerende waterweg die de stad doorsnijdt ofwel omringt, dikwijls overblijfsel van de vestinggracht, ook: straat langs de beide oevers hiervan en de bijbehorende huizen. Zie aantek. 140;

Lauriergracht – een der kanalen in het westelijk deel van het centrum van Amsterdam, vanwege zijn omvang (zie opmerkingen hierover van Droogstoppel in hoofdstuk x) en ligging bewoond door welgestelde, maar niet tot de rijksten behorende (fatsoenlijke – zie noot 22) burgers. Hier ook als naam significant: Laurier – *Laurus nobilis*, symbool van vrede, overwinning en eveneens van dichterlijke inspiratie.

Wat de vertaling als zodanig aangaat valt hier op zijn minst één blijk van meesterschap te signaleren. Het Poolse voegwoord corresponderend met het neutrale Nederlandse ‘en’ is niet ‘a’ maar ‘i’. Zoals een van onze adviseurs stelt: ‘Als je “a” gebruikt, breng je als het ware enige suspense aan, want er wordt een soort verwachting geschapen, die (nog) niet beantwoord wordt.’ Met andere woorden, de licht absurde overgang tijdens de denkpauze tussen de eerste en tweede hoofdzin bij Multatuli wordt in de vertaling door een nuance, eigen aan het Pools, subtiel gemarkeerd.

Onze vertaalprijs is ingesteld ter nagedachtenis aan de dichter Martinus Nijhoff. Daarom nog een Nijhoff-citaat. Verderop in zijn lezing over ‘wereldschrijvers’ zegt hij: ‘Ik wil niet betogen, dat de schrijver een kosmopoliet moet zijn. Hij zal zijn geboortestreek nooit verloochenen, evenmin als zijn milieu van herkomst. Men kan zich in de breedte, men kan zich ook in de diepte verplaatsen en met het vergrootglas der herinnering een wereld in zijn eigen bloed ontdekken.’

Een latere schrijver uit ons taalgebied op wie deze woorden bij uitstek van toepassing lijken, is Hugo Claus. De vertaling van een bundel van hem, *De Oostakkerse gedichten* uit 1955, behoort naast *Max Havelaar* tot de hoogtepunten van het tot nu toe door Jerzy Koch opgebouwde oeuvre. De jury heeft bewondering voor een vertaler die een inmiddels klassiek geworden werk uit onze poëzie van na de Tweede Wereldoorlog evenveel recht weet te doen als een beroemd negentiende-eeuws prozawerk. Het gedetailleerde rapport van een adviseur heeft ons ervan overtuigd dat de combinatie van het tijd- en streekgebundene met het mythisch-universele die *De Oostakkerse gedichten* hun spanning geeft, ook voelbaar is in de formuleringen van *Wiersze z Oostakker*. Eisen aan rijmkunst of aan het vermogen zinnen in een metrum te dwingen stelt de bundel van Claus niet. Maar behalve een uiterlijke vorm kent poëzie ook een innerlijke, die meer vergt van de vertaler. Juist de innerlijke vormgeving – het op elkaar afstemmen van de woorden uitsluitend naar hun associatieve waarde en hun klank – bepaalt Hugo Claus’ werk in zijn ‘experimentele’ fase. De verdienste van Koch is dat hij de letterlijke betekenissen grotendeels intact weet te laten, terwijl hij recht doet aan de dichterlijke essentie van zijn tekst.

Voorin de Poolse Havelaar staat de opdracht: ‘Aan mijn zoon Krzystof deze “eigenhandig geschreven adelsbrief”. De vertaler.’ Adelsbrieven kunnen in Nederland, voor zover de jury weet, zelfs niet door de Regent van ons Fonds worden verleend. De

jury ziet haar voordracht als een ten minste symbolisch equivalent van de door Jerzy Koch verdiende distinctie.

De jury:

Dr M. Steenmeijer, voorzitter

Dr W. Kassies

R. Kurpershoek

Dr A.B.M. Naaijkens

Dr K. Verheul

F. van Woerden